

FERWAGNER PÉTER ÁKOS

A King–Crane-bizottság tevékenysége és a Szíriáért vívott diplomáciai küzdelem (1919)

Az első világháborút lezáró párizsi békekonferencián hosszú és elkeseredett diplomáciai küzdelem bontakozott ki a két antantszövetséges, Nagy-Britannia és Franciaország között a Szíria feletti uralomért, amelybe az Egyesült Államok is belekeveredett. Jóllehet a szövetségesek a világháború alatt különböző kötelezettségvállalásokat tettek az Oszmán Birodalom közel-keleti arab lakta tartományaival kapcsolatban (pl. Huszein–McMahon-levélváltás), illetőleg egymás között különböző titkos megállapodásokat is kötöttek a terület felosztásáról (pl. Sykes–Picot-szerződés, saint-jean-de-maurienne-i szerződés),¹ a fegyverek elhallgatása után London és Párizs pillanatok alatt egymás riválisává vált s mindent megtett nagyhatalmi érdekei érvényesítése érdekében. A háború végeztével a katonai helyzet a briteket juttatta előnybe a franciákkal szemben, ugyanis az egész térség az ő megszállásuk alá került, Franciaország pedig csak jelképes haderővel rendelkezett a levantei partvidéken. London megpróbálta ezt a helyzeti előnyét a maga javára kihasználni, miközben Párizs elszántan követelte a saját érdekei tiszteletben tartását, vagyis a Szíria feletti fennhatóságának elismerését. Wilson amerikai elnök ebben a párbajban döntőbíróként lépett fel, s idealista elveihez hűen meg akarta ismerni a lakosság véleményét, akaratát. A Nemzetek Szövetségének létrehozása és a formálódó mandátumrendszer véglegesítése körül egyre hevesebb viták dúltak.

Mind a tekintélyes arab vezetővel, a mekkai *saríffal* 1915–1916 során folytatott Huszein–McMahon-levélváltás, mind az 1916-ban megkötött Sykes–Picot-szerződés különleges elbánást említett a levantei keresztény kisebbségekkel kapcsolatban közvetlen francia felügyelet alatt, ami tökéletesen megfelelt a Franciaország által évszázadok óta játszott protektorszerepnek. A probléma ténylegesen akkor keletkezett, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy Párizs nem akar megelégedni a pusztá tanácsadói szereppel Szíria belső részein, hiába tett erre vonatkozó ígéretet a két kormányfő, Georges Clemenceau és David Lloyd George 1918 novemberében.² Ellenkezőleg, a francia kormány nyíltan törekedett a fennhatósága

¹ Ferwagner Péter Ákos: Közel-keleti nagyhatalmi érdekek az első világháborúban: titkos szerződések. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 9. évf. (2016), 3–4. sz. 33–52.

² „Franciaországnak és Nagy-Britanniának célja a törökök által oly hosszú időn át elnyomott népek teljes és végleges emancipációja, valamint az, hogy az itteni népek kezdeményezéséből és szabad akaratából származó autoritásból fakadjon a nemzeti kormányzásuk és közigazgatásuk. [...] Francia-

kiterjesztésére nem csupán a tengerparti sáv, hanem az egész ország fölé. A *Quai d'Orsay* ugyanis úgy gondolkodott, hogy a szíriai francia befolyás tényleges alternatíváját nem az arab függetlenség, hanem a brit fennhatóság jelenti, ami teljességgel elfogadhatatlan. „Ha a britek úgy kezelik Mezopotámiát, ahogy az a szemünk előtt zajlik – fejtette ki Robert de Caix külügyminisztériumi tisztviselő –, akkor Franciaország miért ne követelhetne magának hasonló jogokat Szíriában?”³ A francia közel-keleti szakértőkkel folytatott 1919. március 8-i feszült hangulatú tanácskozása után Lord Milner brit gyarmatügyi miniszter figyelmeztette Lloyd George-ot, hogy a francia álláspont egyre merevebb.⁴

London nyugtalanságát megerősítette az a magánbeszélgetés, amelyet a „Négy Nagy” tartott március 20-án délutánján Lloyd George rue Nitot-i szállásán. Clemenceau csendben maradt és mogorván bámult ki az ablakon, de külügyminisztere, Stephen Pichon annál bőbeszédűbb volt. Hosszas fejtegetésbe bocsátkozott Franciaország és Szíria történelmi kapcsolatairól és az egységes francia mandátum politikai és gazdasági logikájáról.⁵ Lloyd George erre a nyílt igényre határozott választ adott. Emlékeztette Pichont, hogy a francia megszállást nem csupán a Sykes–Picot-szerződés, hanem az araboknak tett összes ígéret is korlátok közé szorította. Erre Pichon ingerülten kijelentette, hogy nem Franciaország volt az, aki megállapodásokat kötött az arabokkal. Ellenkezőleg, Párizs hosszú ideig semmit sem tudott a Huszein–McMahon-levélváltásról, amelyet a mekkai emírral a kairói brit főmegbízott folytatott. A béketűréséből kijött Lloyd George azzal vágott vissza, hogy Huszeinnel valóban egyedül Anglia egyezett meg, de egyetlen Szíriát érintő kérdés sem merült fel Nagy-Britannia és arab szövetségesei között. Mintegy egymillió brit és gyarmati katona harcolt a csatatereken az Oszmán Birodalom ellen, az emír arabjai pedig nem elhanyagolható szerepet játszottak ebben a hadjáratban, miután Huszein 1916 nyarán meghirdette a törökellenes arab felkelést. A miniszterelnök mellett ülő Edmund Allenby tábornok, a Közel-Keleten állomásozó brit csapatok parancsnoka hozzáfűzte, hogy az arab felkelés „felbecsülhetetlen” értéket képviselt.⁶

Ebbe a vitába később erkölcsi, jogi és katonai kérdések is belejátszottak, s 1919 tavaszán és nyarán az ellentétek nem csitultak. Clemenceau eltökélte, hogy nem adja fel a Belső-Szíria ellenőrzésére vonatkozó igényét, egy alkalommal még azzal is fenyegetőzött, hogy lemond, ha a követeléseit nem teljesítik.⁷ A Négyek Tanácsának május 21-i ülésén a

ország és Nagy-Britannia bátorítja és támogatja helyi kormányok és közigazgatás létrehozását a szövetségesek által most felszabadított Szíriában. [...] Szándékukban áll támogatást és megfelelő segítséget nyújtani az említett népek által szabadon választott kormányok és közigazgatás szabályos működéséhez.” Az 1918. november 8-án Londonban, Párizsban, New Yorkban és Kairóban közzétett angol–francia közös nyilatkozat. In: Antoine Hokayem – Marie-Claude Bittar (szerk.): *L'Empire ottoman, les Arabes et les Grandes puissances 1914-1920*. Les Éditions universitaires du Liban, Beyrouth, 1981. 98.

³ Elie Kedourie: *England and the Middle East. The Destruction of the Ottoman Empire, 1914–1922*. The Harvester Press, London, 1978. 133.

⁴ David Lloyd George: *Memoirs of the Peace Conference*. II. k. Howard Fertig, New York, 1972. 1046–1048.

⁵ Uo. 1058–1059.

⁶ Zeine N. Zeine: *The Struggle for Arab Independence. Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*. Khayat's, Beirut, 1960. 78.

⁷ Paul Cambon: *Correspondance 1870-1924. III. Les guerres balkaniques, la Grande guerre, l'organisation de la paix*. Grasset, Paris, 1946. 333.

miniszterelnök keserűen konstatálta, hogy Lloyd George nem tartotta be a brit csapatok szíriai evakuálására vonatkozó korábbi ígétét, hogy francia egységekkel válthassák fel őket. Másnap Lloyd George nem kevésbé állhatatosan megismételte korábbi álláspontját: a Sykes–Picot-szerződésen és a Huszein–McMahon-levélváltáson nyugvó jogi érveket, a birodalom által a török hadjáratban elkönyvelt „125 ezres fehér veszteségen” nyugvó katonai érveket és persze Franciaország „elhanyagolható” hozzájárulását a keleti győzelemhez. Ezen a ponton Clemenceau indulatosan közbevetette, hogy ő a korábbi alkudozások során az észak-iraki Moszult és Palesztinát a *quid pro quo* reményében, vagyis Damaszkuszért és Aleppóért cserébe engedte át Nagy-Britanniának.⁸ Egyértelművé vált, hogy mindketten messzire jutottak a Sykes–Picot-szerződés képviselte korábbi, kompromisszumos álláspontjuktól.

Az a már-már neurotikus hevesség, ahogyan Franciaország a szíriai igényeit megfogalmazta, a párizsi kormányra nehezedő sokrétű nyomást tükrözte vissza. Hatalmas befolyása volt a katolikus közvéleménynek, amely határozott lépéseket várt a közel-keleti francia történelmi „jelenlét” biztosítása érdekében.⁹ Lyon bíboros-érseke például közzétett egy levelet, amelyben követelte Franciaország protektorátusának fenntartását a keleti keresztények felett, elsősorban Szíriában. Hatalmas súllyal estek latba a gazdasági érdekek. A Lyoni Kereskedelmi Kamarában meghatározó szerepet játszó olyan nagykereskedők, mint Ennemond Morel alelnök, már a háború alatt ellenvetéseket fogalmaztak meg a Sykes–Picot-szerződéssel szemben, mondván, a Franciaországnak ígért befolyási övezet csupán a tengerpartra és Kilikiára terjed ki. Követelték, hogy Damaszkusz, Aleppó és Alexandretta is képezze részét a francia zónának. A követelés nyomatékosítása érdekében 1918 októberében létrehozták a Szíriai Francia Érdekek Lyoni Bizottságát, melynek a tagjai között foglalt helyet a befolyásos Édouard Herriot és Ennemond Morel mellett Paul Huvelin jogászprofesszor, valamint Cattin, a bejrúti Szent József Egyetem kancellárja.¹⁰ Látható, hogy az egyetemi szféra sem maradt le. Emlékeztetve Franciaország kulturális érdekeire és különösen a Lyoni Egyetemnek a Szent József Egyetemmel ápolt szoros kapcsolataira (1913-tól közös képzések és diplomák), az egyetem szenátusa a külügyminisztériumhoz intézett beadványában kifejezte ama kívánságát, hogy „egész Szíria, beleértve a damaszkuszi és az aleppói vilajetet, valamint Haifa, Akkó és Alexandretta kikötőit, Franciaország közvetlen befolyási övezetébe tartozzon”. Az érvelés szerint „az iszlám politikánkra gyakorolt súlyos következmények nélkül Damaszkuszt, az iszlám egyik szent városát nem lehet kivonni Franciaország morális autoritása alól és egy másik hatalom közvetlen vagy közvetett befolyása alá helyezni, amely már képes volt behatolni más városokba, Bagdadba, Kairóba és Mekkába”.¹¹

További kényszerítő erőt jelentett az a nyers, központosító politika, amellyel Franciaország hagyományosan az észak-afrikai muszlim többségű gyarmatait kormányozta; elhatározta, hogy ugyanezt a politikát fogja alkalmazni a Levantéban is. A legfontosabb mégis az a háború alatti felismerés lehetett, hogy a gyarmatok – bármennyire is költséges a fenntartá-

⁸ Zeine: *The Struggle for Arab Independence...* i. m. 88–89.

⁹ Pierre Lyautey: *Le drame oriental et le rôle de la France*. Société d'éditions géographiques, maritimes et coloniales, Paris, 1923. 158.

¹⁰ Xavier Baron: *Aux origines du drame syrien 1918-2013*. Tallandier, Paris, 2013. 50.

¹¹ Nyilvánvaló utalás Nagy Britanniára. Dominique Chevallier: *Lyon et la Syrie en 1919. Les bases d'une intervention*. *Revue historique*, 224. köt. (1960. október–december) 275–320.

suk – döntő, sőt létfontosságú tényezők az anyaország számára. A gyarmatbirodalom közel kétfélmillió katonát adott Franciaországnak, közülük 680 ezren az európai csatatereken harcoltak.¹² Ezeket a katonákat a háború különböző pillanataiban vezényelték az anyaországba, magas számuk, bőrük sokszínűsége pedig mély benyomást tett a helyi lakosságra. Egy szerző utóbb ezt írta:

„Arabok és berberok és tunéziaiak, négerok és mórok és szomáliak, hovák és szakalavák és betszileók, annamiták és óceániaiak és kreolok a régi gyarmatokról mind ott voltak, a birodalom pedig egy csapásra életre kelt. A halványan érzékelt absztrakciók hús-vér valósággá váltak és a háborús érzelmek által elcsigázott Franciaországot izgalomba hozta az érdeklődés. Nehéz visszaidézni ezt az érzelmi tüzet és átérezni, mennyire zihált és remegett Franciaország az újonnan magához ölelt gyarmatai látványától.”¹³

E felfedezés és a példátlan nyugati fronti francia vérveszteség fényében talán logikusnak tűnhet, hogy a francia kormány a népszövetségi alapokmány mandátumos cikkelyeit úgy értelmezte, jogot szerzett bennszülött csapatok besorozására az anyaország megvédelmezése céljából.

Franciaország persze nemcsak katonákat kapott a gyarmataitól. A birodalom közel egymillió frankkal és két és félmillió tonna áruval, közte kőolajjal, gabonával és más létfontosságú élelmiszerekkel támogatta az anyaországot. Szíria nem volt érdektelen e források szempontjából, amint azt az évszázadok óta zajló kereskedelem és az évtizedek óta tartó francia befektetések is bizonyították. Igaz, az ország jelentős része sivatár, terméketlen vidék. Ám így sem volt híján pálma-, olaj-, eper- és cédrusfának, vagy éppen a citromféléknek. Hosszú évtizedeken át francia iparosok művelték Szíria szőlőskertjeit, búza- és árpacezőit, gyapot- és kenderültetvényeit, termelték messze földön híres selymét. Nem is meglepő, hogy az elsődlegesen selyemfeldolgozókat tömörítő Lyoni Kereskedelmi Kamara 1918 októberében tiltakozott „az Angliával kötött megállapodás ellen, mely befolyási övezetünket egy szűk tengerparti sávra korlátozza”. A kamara elnöke aláírta annak fontosságát, hogy gyorsan cselekedjenek az érdekek biztosítása végett, egyúttal pedig a területi követeléseit is körülhatárolta:

„A mi részünkhöz kell csatolni Damaszkuszt és Aleppót. Aleppó fontossága igen nagy. Damaszkuszé még nagyobb, sőt azt mondhatom, alapvető, mivel vallási központ, ahonnan rendszeresen muszlim jelszavak indulnak ki, ami – a Levántében uralkodó szellemi állapotot követve – nagy hatást gyakorolhat algériai gyarmatainkra... Számunkra nem lehet közömbös, hogy ez a város egy olyan nép kezébe kerüljön, amely egyszer majd az ellenségünk lehet, hiszen nem Anglia sajátítja ki magának Damaszkuszt, hanem arab államok létrehozását tervezik Damaszkuszban, Aleppóban és Moszulban.”¹⁴

¹² Howard M. Sachar: *The Emergence of the Middle East: 1914–1924*. Allen Lane The Penguin Press, London, 1970. 259.

¹³ Stephen H. Roberts: *History of French Colonial Policy*. II. k. P. S. King & Son, London, 1929. 605.

¹⁴ Chevallier: *Lyon et la Syrie en 1919...* i. m.

Nyilvánvaló volt, Szíriát megéri birtokolni. Annál is inkább, gondolták a franciák, mert az angolok a maguk arrogáns módján nem haboztak birtokba venni Palesztinát és Moszult, holott erre a titkos szerződések nem is jogosították fel őket. Elképzelhetetlen volt, hogy a brit imperializmus a Hásimitáknak (Huszeín mekkai emírnek és a fiainak) tett ígéretei árca mögé bújva megfossza Franciaországot ettől a jutalomdíjtól.

A szíriai francia igények jogosságát vitató brit államférfiak ugyanakkor az arab védenekről nem túlságosan romantikus képet alakítottak ki magukban. Az arab felkelés jelentőségét méltató Lloyd George például megállapította,

„Szíriától semmilyen segítséget sem kaptunk. A törökök, akik tudatában voltak az e tartományban zajló összeesküvésnek, szigorú intézkedéseket hoztak annak felszámolására. A palesztinai arabok, akik pedig sokféleképpen lehettek volna a hasznunkra, tétlenek voltak és meglapultak. A háború alatt, egészen a végéig Mezopotámiából, Szíriából és Palesztinából származó arab katonatömegek harcoltak a török hadseregben a saját népük felszabadítása ellen. [...] Alsó-Mezopotámia arabjai [közömbösek voltak] az arab szabadság nagy ügye iránt [és ez] náluk a nemzeti összetartás hiányának jele volt.”¹⁵

1919-re az arab ügyekkel addig foglalkozó, David Hogarth orientalista vezette kairói Arab Iroda átengedte a terepet Lloyd George környezetének. Az arab ügyek irányítását egy minisztériumközi bizottság vette át a külügyminiszter-helyettes, Lord Curzon vezetésével. Ő és Lord Milner osztotta a miniszterelnöknek az arab katonai erőfeszítésről és az arab nacionalizmusról kialakított nem túlságosan hízelgő véleményét. Egyre kevésbé állt szándékukban teljesíteni Nagy-Britannia Fejszal emírnek és az apjának, Huszein sarífnak tett „morális” kötelezettségeit. Éppen ellenkezőleg, Curzon és Milner célja egyszerűen csak hazájuk birodalmi érdekeinek megvédelmezése volt Egyiptomban, Mezopotámiában és Perzsiában. E cél érdekében az arabokra és a zsidókra csupán a brit politika hasznos eszközeiként tekintettek.

Mindazonáltal az is egyértelmű volt, hogy a franciák eltúlozzák a britek fondorlatosságát. Az Arab Iroda franciaellenessége dacára a londoni kormány komolyabb formában sohasem latolgatta a háború alatt Franciaországnak tett közel-keleti ígéretei be nem váltását. Milner az egész kabinet nevében beszélt, amikor a Lloyd George-nak 1919. március 8-án írt emlékiratában kijelentette, „teljes mértékben ellenzem azt az elképzelést, hogy megpróbáljuk Franciaországot kiebrudalni Szíriából”.¹⁶ Milner éppenséggel nagyon is helyeselte a Sykes–Picot-szerződés ama eredeti rendelkezéseit, melyek értelmében Franciaország ellenőrizheti a tengerpartot, az arab felkelés tényleges katonai vezetője, Fejszal és arab munkatársai pedig kormányozhatják a belső részeket francia pénz és útmutatás segítségével. Ezt a gondolatmenetet követve egy március 25-i magánjellegű beszélgetésen, melyet Henry Wickham Steed, a *The Times* külpolitikai szerkesztője párizsi szállásán tartottak, még maga Arábiai Lawrence, a brit kormány ügynöke és Fejszal legfőbb segítője is egyetértett azzal, hogy „az arab egységmozgalom nem bír komoly politikai értékkel sem a jelenben, sem a jövőben”, a legjobb pedig az lenne, ha Fejszal a dolgokat közvetlenül a fran-

¹⁵ Lloyd George: *Memoirs of the Peace Conference*. II. i. m. 1026–1027.

¹⁶ Uo. 1046–1048.

ciákkal együtt intézné.¹⁷ Mikor június 12-én Allenby azt indítványozta Londonnak, hogy Nagy-Britannia a szíriai mandátum felvállalásával támogassa az arab nemzeti törekvéseket, Curzon a választáviratában azonnal elvetette a javaslatot. Külön táviratban pedig Lloyd George is nyersen figyelmeztette Allenbyt, hogy ne bátorítsa Fejszal franciák elleni agitációját. Ennek ellenére egy hónappal később Lord Balfour külügyminiszter tudomására jutott, hogy a Közel-Keleten egyes brit katonatisztek még mindig nem adták fel a reményt Franciaország Szíriából való „kiebrudalására”. A külügyminiszter a Curzonnak küldött memorandumában világosan fogalmazott: „Allenby tábornok figyelmét fel kell hívni erre, és lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a szíriai *désintéressement*-politikánk a lehető legszélesebb körben ismertté váljon.”¹⁸

Jóllehet Londonnak komolyabb formában nem állt szándékában Franciaország Szíriából való eltávolítása akár közvetlen eszközökkel (a mandátum vállalásával), akár közvetlen módon (jelentősen kibővítve az arab szuverenitást a Sykes–Picot-szerződés keretein belül), a kairói katonai adminisztráció mégis következetesen fenntartotta a franciaellenes politikáját. Valószínűleg a problémák egy része a közel-keleti francia gyengeség elkerülhetetlen következménye volt. 1918 végén a szíriai partvidéken Hamelin tábornok, a palesztinai és szíriai francia csapatok 1918 októberében kinevezett parancsnoka minden fontos felszerelést nélkülöző francia katonáinak száma alig hatezer főt tett ki, ami valóban elhanyagolhatónak tűnt a milliós brit kontingenshez képest. A létszám annyira alacsony volt, hogy Bejrútban csupán néhány lovas és szenegáli lövész látta el a rendfenntartási feladatokat. Ráadásul az eleve csekély számú francia tiszt mellett nem voltak jelen a térségben jól képzett, tapasztalt és felkészült szakemberek. Nem volt könnyű a brit Egyiptomi Expedíciós Erő tisztjeinek elleplezni a megvetésüket e francia „jelenlét” láttán. Maga Allenby is nyíltan arra ösztönözte a francia megszállás alá vont parti övezet arab előkelőit és vezetőit, hogy hagyják figyelmen kívül François Georges-Picot-t, a francia politikai megbízottat, gondjait, bajaikat pedig közvetlenül a brit katonai hatóságokkal vitassák meg. Akadtak egyéb sérelmek is. A francia tiszttek a szövetséges katonai parádékon, például Allenby 1919. január 13-i ünnepélyes bejrúti bevonulásán, rendszeresen csak a hátsó sorokban menetelhettek. A francia bankházak (például a háború előtt jelenlévő Crédit Lyonnais) nem kaptak működési engedélyt Bejrútban, miközben az olyan pénzintézetek, mint az Anglo-Egyptian vagy a National Bank of Egypt, a felszabadulás óta szabadon tevékenykedhettek. Nem engedélyezték a francia nyelvű oktatást még a direkt francia megszállás alatt álló területeken sem. Az elvileg francia közigazgatás alá tartozó partvidéken minden utazási, szállítási, gyülekezési stb. engedélyt a britek adtak ki, sőt még a legegyszerűbb személyi szabadságjogok biztosítása is a brit katonai hatóságok belátására volt bízva.¹⁹ Betiltották továbbá a francia fizetőeszköz használatát, ami szintén súrlódásokhoz vezetett. Szíria megszállása után ugyanis a gazdaság fellendítéséhez halaszthatatlanná vált a török líra forgalomból való kivonása és a pénzreform. Ennek szükségességét a franciák is belátták. A britek 1918. október 20-án viszont a szövetségesük beleegyezése nélkül úgy döntöttek, hogy az egész megszállt területen (tehát

¹⁷ Henry Wickham Steed: *Through Thirty Years 1892–1922. A Personal Narrative*. II. k. Heinemann, London, 1924. 323.

¹⁸ E. L. Woodward – Rohan Butler (szerk.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939. First Series*. 4. k. H. M. Stationery Office, London, 1952. No. 276., 298., 326.

¹⁹ Jukka Nevakivi: *Britain, France and the Arab Middle East 1914–1920*. The Athlone Press, London, 1969. 77.

a franciáknak juttatott szektorban is) az egyiptomi fontot vezetik be fizetőeszköz gyanánt. Ez nem csupán sértette Franciaország érzékenységét, hanem megnehezítette a franciák itteni kereskedelmét, mivel meredeken zuhant a francia frank árfolyama.²⁰ Nem mellékesen az arab lakosság a frank helyett az egyiptomi fontot preferálta, ami jelentős mértékben erősítette a közöttük lévő konfliktust 1919–1920 folyamán.

Alkalmanként Kairó bürokratikus fontoskodása különösen indokolatlannak és érthetetlennek tűnhetett. Példának okáért a Közel-Keletre való megérkezésétől kezdve Franciaország katonákból és papokból álló kicsiny különítménye önfeláldozó, sőt hősiessé munkát végzett a helyi arab lakosság körében dúló éhínség visszaszorításáért. Allenby mégis határozottan elutasította, hogy együttműködjön velük, és még a szállítási lehetőségeket is megtagadta a franciáktól a „nyugati ellenséges megszállt területen” kívül, a „kék zóna” határain túl. Bejrút kikötőjét lezárták a francia segélyszállító hajók elől.²¹ A *Le Temps* című lap a francia kormány elkeseredett reakciójának hangot adva egyik szerkesztőségi cikkében nem véletlenül jegyezte meg: „Marad az a brutális tény, hogy a kormányon kívül a brit szereplők olyan politika alkalmazásán ügyködnek a Levantéban, melynek célja Franciaország kizárása.”²²

Az obstruáló brit magatartás, a csipkelődés és arrogancia közepszerű politikáját tetézte, hogy Georges-Picot és elkötelezett csapata Párizsból jóformán semmilyen támogatást sem kapott, úgyszólván teljes elszigeteltségben kellett dolgozniuk. A kormány csak ritkán, ímmel-ámmal felelt az instrukciót kérő táviratokra és még a Versailles-ban zajló tárgyalásokról sem tájékoztatta a bejrúti főmegbízottat. Picot például sokáig nem tudott arról, hogy kormánya 1918 végén lemondott Moszuzról London javára. Többször is személyesen kellett Párizsba utaznia, hogy megértesse a feletteseivel, napi szinten kell tájékoztatniuk a közkeleti nagypolitika alakulásáról.²³ Marseille és Bejrút között jó ideig nem állították helyre a rendszeres hajóforgalmat a főmegbízott többszöri kérése ellenére, miközben brit és olasz cégek már újjászervezték a járataikat. Az anyaországi sajtó sem igazán törődött a Kelettel: a lapok címlapját a francia katona hősiességének magasztalása, a németek által megszállt és lepusztult területek leírása, valamint Elzász-Lotaringia visszatérése töltötte ki.

Eleinte a levantei francia hatóságok lehetőségeit az is behatárolta, hogy Párizs minimális anyagi eszközökkel tudta csak felruházni őket, miközben a feladatok óriásiak voltak. A közigazgatást például a törökök távozása után teljesen újjá kellett szervezni, amit a katonatisztek vállaltak magukra minden területen (vámok, pénzügyek, rendfenntartás, kikötők, vasutak, élelmezés, bányák stb.). A helyi autonómiákat tiszteletben tartva külön költségvetést kellett készíteni Bejrút, a libanoni hegyvidék és Alexandretta számára, de amint ezek elkészültek, lehetővé vált a gazdasági élet reorganizálása. Két esztendőn belül Bejrút és Alexandretta önállótóvá vált, megtermelte a katonai és adminisztrációs költségeket, a felesleg pedig a főmegbízotti hivatal kasszáját gyarapította. Súlyos terhet jelentett az utak és hidak helyreállítása, ami a csapatok mozgatása és a kereskedelem fellendítése szempontjából sem lehetett mellékes. A közmunkákat központilag szervezték, ami a Bejrútból kiinduló utak javítási munkálatain érződött először. A Tripoliba vezető hosszú, régi, kanyargós utat

²⁰ R. de Gontaut-Biron: *Comment la France s'est installée en Syrie (1918-1919)*. Plon, Paris, 1922. 120–123.; Chevallier: *Lyon et la Syrie en 1919...* i. m.

²¹ Gontaut-Biron: *Comment la France s'est installée en Syrie...* i. m. 188.

²² *Le Temps*, 1919. július 27.

²³ Henri de Wailly: *Liban, Syrie: le mandat 1919-1940*. Perrin, Paris, 2010. 92–93.

kevesebb, mint egy év alatt, 1918 decemberétől teljes egészében újjáépítették, majd Latakia-ig meghosszabbították. A városokban a törökök által elhanyagolt csatornákat helyre kellett állítani, ezen a téren néhány hónapon belül látványos eredmények születtek.

A mezőgazdaság fellendítése érdekében a parasztoknak vetőmagot osztottak. Egy hónap alatt 340 tonna búzát, 230 tonna árpát és 150 tonna cirokot terítettek szét a földművesek között, ezenkívül Franciaországból hozott gubókkal igyekeztek helyreállítani a háború által tönkretett helyi selyemipart.²⁴ A vasutak szintén siralmas állapotban voltak, mivel az oszmánok a visszavonuláskor felrobbantották a hidakat, felgyújtották az épületeket, a gördülőanyagot pedig tönkretették. A problémát súlyosbította, hogy Anglia a hidak és a vasutak felett megőrizte a kizárólagos dominanciáját, s a francia felügyelet alatt álló övezetben nem állt érdekében elősegíteni a fejlesztéseket. Ez azért jelentett óriási gondot, mert a kikötőkbe érkező élelmiszerszállítmányokat nem tudták vasúton eljuttatni az éhező Jeruzsálembé, Damaszkuszban, Homszba vagy Aleppóba, úgyhogy a lassúbb tevé és szekeres szállításhoz kellett folyamodni.

Nem javította a főmegbízott helyzetét, hogy Fejszal emír arab támogatói folyamatosan és nyíltan támadták a partvidéki francia pozíciókat. Párizs meg volt győződve arról, hogy a britek – legalább hallgatólagosan – bátorítják ezt a hadjáratot. Az Oszmán Birodalom kapitulációja és a mudroszi fegyverszünet megkötése óta a damaszkuszi Hásimita sajtó hevesen támadta a francia gyarmatpolitikát, keményen bírálta Párizs algériai és tunéziai politikáját, felrótta a franciák feltételezett „bujaságát” és „feslettségét”, valamint a francia katolikus rendek kirívó hittérítő tevékenységét. Sok esetben az arab sajtó egyszerűen szó szerint megismételte azt a Franciaország-ellenes propagandát, amit a törökök a háború alatt folytattak.²⁵ A francia adminisztráció alá tartozó övezeten kívül Fejszal emberei megfélemlítették azokat az arab előkelőket, akikről azt feltételezték, hogy közömbösek a damaszkuszi Hásimita-rezsimmel szemben. Az sem kerülte el a franciák figyelmét, hogy a propagandakampány vezetői gyakran Egyiptomban élő szíriai emigránsok voltak, akik ott brit tisztviselőként működtek.²⁶ Brit ügynökök pedig Szíriában nem győzték hangsúlyozni Franciaországnak a helyi keresztények patrónusaként és védelmezőjeként játszott történelmi szerepét, ami közvetve a muszlimok ellenségének tüntette fel a franciákat. 1919-ben Párizs már megosztott Londonnal azon a havi négymillió frankos támogatáson, amelyet Fejszal damaszkuszi kormányának nyújtottak, de ragaszkodott ahhoz a jogához, hogy átvizsgálhassa a Hásimiták könyvelését, mivel így megállapíthatta volna, ebből az összegből mennyit költöttek franciaellenes propagandára és fegyvervásárlásra. Allenby azonban megvétózta a kérést.

Megtapasztalva ezt a folyamatos megaláztatást, a *Quai d'Orsay* egyre nehezebben tudta megőrizni az önmérsékletét a brit külügyi tisztviselőkkel folytatott tárgyalásain. Előfordult, hogy a francia külügyminisztérium félhivatalos orgánumokat, például a *Bulletin de l'Asie française*-t, illetve kiemelkedő közszereplőket, például Lyautey marsallt, Marokkó volt főrezidensét, vagy éppen André Bruneau-t, a külügy nem hivatalos szóvivőjét használta fel arra, hogy Londont „hítségő machiavellizmussal” és a szíriai francia befolyás aláásása céljából az arab nacionalizmus „álarca” mögé való elrejtőzéssel vádolja.²⁷ A vádak

²⁴ Uo. 105.

²⁵ Gontaut-Biron: *Comment la France s'est installée en Syrie...* i. m. 188.

²⁶ Uo. 206.

²⁷ Lyautey: *Le drame oriental et le rôle de la France*. i. m. 125.; André Bruneau: *Traditions et politique de la France en Levant*. F. Alcan, Paris, 1932. 295–297.

minden kertelés nélkül fogalmazták meg, ami sokkal inkább Franciaország hagyományos kelet-mediterrán ambícióira utalt, semmint a brit kormányzati politika pillanatnyi törekvéseire. Ettől még persze tény, hogy London számos alkalommal hunyt szemet a levantei tisztviselői provokációi és meggondolatlanságai felett. Augusztus 8-án Curzon jóindulatú magyarázkodása így hangzott a párizsi angol nagykövetnek, Sir Ronald Grahamnek:

„A francia kormány nem keltheti azt a látszatot, mintha bármi oka lenne akár az Allenby tábornagy, akár az Öfelsége kormánya elleni panaszra. Az ő szíriai pozíciója teljességgel a mi támogatásunktól függ. [...] Kategorikusan, ismételten és nyilvánosan tagadtuk, hogy szándékunkban állna elfogadni a mandátumot Szíriában, ennek megfelelően pedig, amennyire csak lehetséges, támogattuk a francia igényeket. Amennyiben a francia pozíciók Szíriában rosszak, akkor azt csakis szélsőségesen nagy népszerűtlenségüknek és a bizalom hiányának köszönhetik.”²⁸

Fejszal a franciák arabok körében tapasztalható népszerűtlenségét világosan megmagyarázta egy Clemenceau-val folytatott 1919. májusi őszinte hangú beszélgetésén.

„Tudja jól, hogy sok francia táplálja a reményt, miszerint Szíriából majd új Franciaország lesz, és ennek érdekében gyarmatosítási terveket dédelgetnek. Párizsban üzletemberek mondták nekem: »Nem fogadhatjuk el a szíriai függetlenséget az általa kiváltott valószínű algériai és tunéziai következmények miatt.« Látja a köztünk lévő szakadékot; ami engem illet, jóindulattal tekintek a segítségére, de sohasem fogadom el a rabszolgaságot.”²⁹

Ezek ugyan bátor szavak, de azért Fejszal tisztában volt azzal, hogy a francia imperializmussal szemben szövetségesekre van szüksége. A britek persze sokat tettek az arabokért, de nekik megvoltak a maguk kötelezettségei a háborús szövetségesükkel szemben. Az emírnék más barátok után kellett néznie. Így született meg a cionista Hájim Veicmannal megkötött megállapodása 1919 legelején³⁰ és így sikerült rátalálnia az amerikaiakra.

Az amerikaiak széles körben ismert idealizmussal felvértezve érkeztek a békekonferenciára. Nem kötötték őket sem titkos szerződések, sem magánjellegű lobbierdekek. Wilson elnök az 1918. januári 14 pontjában éppenséggel az autonóm fejlődés lehetőségét kínálta a török uralom alól felszabadult nemzeteknek. A Párizsba érkező elnök az első pillanattól fogva világossá tette, hogy szó szerint ebben a szellemben kíván eljárni. Figyelemmel kísérte a Közel-Keletért folytatott francia–brit vetélkedést, s amikor megkérdezte tőle, mi történne, ha Franciaország a végleges politikai rendezés előtt elfoglalná Szíriát, Allenby tábornok a következőt válaszolta: „A lehető legkeményebb ellenállás minden muszlim, de különösen az arabok részéről.”³¹

²⁸ Woodward – Butler (szerk.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. i. m. 335–336.

²⁹ Édouard Brémond: *Le Hedjaz dans la guerre mondiale*. Payot, Paris, 1931. 326.

³⁰ A Fejszal–Veicman-megállapodás. Akaba, 1919. január 3. Lugosi Győző (szerk.): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. L’Harmattan, Budapest, 2006. 53–54.

³¹ Nadine Picaudou: *La décennie qui ébranla le Moyen-Orient, 1914-1923*. Éditions Complexe, Bruxelles, 1992. 117.

Annak érdekében, hogy megelőzze ezt a „Szíriáért folytatott végtelen harcot”, az amerikai elnök februárban, mikor a Közel-Kelet ügye először szerepelt a „Négy Nagy” hivatalos napirendjén, javasolta, hogy tájékozódjanak a szíriai és a mezopotámiai lakosság akaratáról. Az ötlet valójában egy, a helyszínen tartózkodó és a Keletet jól ismerő embertől, Howard Bliss-től, a bejrúti Amerikai Egyetem rektorától származott. Az elképzelés megszemlélően találkozott a wilsoni elvekkel, ti. azzal az ígérennyel, hogy megtudják, milyen kormányformát szeretnének az érintett népek. Az elnök alighanem sejtette előre, hogy a szíriaiak és a mezopotámiaiak inkább brit, semmint francia mandátumot szeretnének, mivel a hírszerzése tájékoztatta őt a szíriai arabok körében érzékelhető nyugtalanságról. Ugyancsak egyértelmű volt számára Fejszal akarata, valamint Allenby és más brit tisztek véleménye. Ezenkívül eljutottak hozzá a nagy közel-keleti tapasztalattal rendelkező amerikai protestáns missziók beszámolóit is (e missziók a katolikus francia rendekkel vívott vetélkedésben is gazdag tapasztalatokra tettek szert). Minden információ a szíriaiak francia uralomtól való félelméről szólt.

A már említett március 20-i rue Nitot-i megbeszélésen Wilson formálisan is indítványozta, hogy a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa küldjön amerikai, brit, francia és olasz tagokból álló szövetséges vizsgálóbizottságot a Közel-Keletre az arab népek világos akaratának kiderítése céljából. Lloyd George és Clemenceau egyaránt kényelmetlen helyzetbe került. Mindketten úgy érezték ugyanis, hogy ez támadás ama alapelvük ellen, miszerint a katonai megszállásuk az arabok „egyetértésével” történik. Egyikük sem állt azonban elfogadható magyarázatot a terv elutasítására, hiszen az a népszövetségi mandátumrendszer alapelveivel is összhangban állt, így a javaslat március 25-én elfogadásra került. Az a hír járta, hogy amikor ez a hír eljutott hozzá, Fejszal életében először pezsgőt bontott, majd egyenesen az antantdelegációk szálláshelyére hajtott, és párnákat, vánkosokat vitt a Crillon és a Majestic szállodába, valamint a *Quai d’Orsay*-ba, mondván, csak ily módon tudja kifejezni az érzéseit.³²

A valóságban Nagy-Britannia, de kiváltképp a külügyminisztere, nem értett egyet a kezdeményezéssel. Ez a lépés ugyanis azzal a veszéllyel járhatott, hogy kiváltja a cionisták ellenségességét, akik tarthattak a Balfour-féle ígéret (hogy ti. Palesztinában „zsidó nemzeti otthont” hozhatnak létre) újbóli napirendre kerülésétől. Ezenkívül tovább súlyosbíthatta az 1919 tavaszán már amúgy is robbanásveszélyes egyiptomi helyzetet. Ami Mezopotámiát, a britek szabad vadászterületét illeti, a képviselői több alkalommal is olyan petíciókat juttattak el Londonba, amelyek a közvetlen angol adminisztrációt támogatták. Franciaország ilyen körülmények között könnyen megtehetette, hogy helyeselje a vizsgálóbizottság elvét, amelyet ugyanolyan címmel küldenének ki Palesztinába és Mezopotámiába, mint Szíriába. Csakhogy a szíriai kérdés fontossága felülírt minden megfontolást. Az utolsó pillanatban, május 20-án Clemenceau közölte az amerikaiakkal, nem küld tagokat a bizottságba, hacsak Szíriát a brit csapatok ki nem űrtik, hogy a helyüket a franciák vehessék át.³³ Lloyd George ezt szó nélkül visszautasította, mert még nem állt készen Fejszal megtagadására. Erre a hidegvérét elvesztő francia miniszterelnök azzal fenyegetőzött, hogy ha brit kollégája kitarthat emellett, hogy tagokat küld a bizottságba, és csapatokat állomásoztat Szíriában, akkor „ő

³² George Antonius: *The Arab Awakening. The Story of the Arab National Movement*. Khayats, Beyrouth, 1939. 288.; Muhannad Salhi: Faysal. The first king of Syria. In: Adel Beshara (szerk.): *The Origins of Syrian Nationhood. Histories, pioneers and identity*. Routledge, London, 2011. 272.

³³ Lloyd George: *Memoirs of the Peace Conference*. II. i. m. 1078.

többé nem működik együtt a britekkel a világnak ezen a részén, mivel túlságosan nagy sérelem érte a hazáját”.³⁴ Lloyd George ezen a ponton úgy döntött, elébe megy riválisának, s ő sem küld angol képviselőt a vizsgálóbizottságba.

A Wilson által kijelölt amerikai bizottsági tagok, a protestáns teológus egyetemi tanár Henry Churchill King és a Demokrata Párt befolyásos chicagói támogatója, az üzletember Charles R. Crane így egyedül indultak útnak május 29-én az Orient Expresszen.³⁵ Eközben 30-án Allenby táviratban figyelmeztette Lord Curzont: „Bizonyos, hogy Fejszal fellázítja az arabokat Franciaország ellen és ellenünk is, ha nem kap hivatalos garanciát arra, hogy a bizottság az ország jövőjéről szóló döntés miatt kel útra.”³⁶ Fejszal és valószínűleg Allenby sem tudta azonban, hogy a brit és francia tagok nélkül útnak indult bizottság semmilyen döntési joggal sem rendelkezik. Április és május folyamán a tagok begyűjtötték az összes fellelhető releváns információt a Közel-Keletről, amelyeket alaposan áttanulmányoztak és megvitatnak. Jaffába hajón június 10-én érkeztek meg. A bizottság bejárta Palesztina és Szíria 36 városát (Mezopotámiába nem jutott el), majd Kilikián keresztül visszatért Isztambulba, s ezalatt számtalan küldöttséget fogadott és 1863 petíciót kapott.³⁷ Minden túlzás nélkül állítható tehát, hogy a bizottság érkezésének híre leírhatatlan izgalmat keltett az arabság körében, de még az Egyesült Államokban élő százezres szíriai emigráció is érdeklődve, várakozásokkal telve figyelte.

Palesztinában az amerikai bizottsági tagokat megdöbbentette az arab (keresztény és muszlim) lakosok egyöntetűen kinyilvánított anticionizmusa, miközben úgy tűnt, a zsidók a mandátumot alkalmasnak tartják arra, hogy lehetővé tegye „a politikai és gazdasági ügyek ellenőrzését, valamint a bevándorlást egészen addig, amíg a zsidók többségbe nem kerülnek”. Rögzítették Palesztina Szíriáról való leválasztásának teljes elutasítását is, mivel „nem létezik semmilyen faji vagy nemzeti különbség, amelyre egy ilyen elkülönítést alapozni lehetne”.³⁸ Végül megállapították, hogy konszenzus áll fenn az esetleges amerikai mandátummal kapcsolatban, kivéve a latin közösségeket, amelyek inkább Franciaországot részesítik előnyben.

Szíriában a King–Crane-bizottság érkezése megelőzte az Arab Kongresszus megválasztását, majd június 7-i összehívását. Franciaország nyomban tiltakozott az általa kevésbé reprezentatívnak ítélt választás ellen. Az arab kézen lévő területeken a képviselők megválasztása az oszmán választójogi törvény alapján történt. A nyugati, francia megszállás alatt álló területek azonban nem választott előkelőket delegáltak, akik többségükben a saríf híveit támogatták. Gouraud tábornok, a libanoni francia főbiztos különösen a muszlimok felülreprezentáltságát ítélte el, mondván, Bejrút a damaszkuszi kongresszusba 13 szunnitát, 1 síitát és csak 2 maronita keresztényt küldött. Ráadásul a 88 képviselőből csak 66-an tudtak eljutni Damaszkuszba, a hiányzók pedig jórészt a francia megszállás alatt álló nyugati és

³⁴ Nevakivi: *Britain, France and the Arab Middle East...* i. m. 160.

³⁵ A tagok között volt Albert Howe Lybyer illinoisi egyetemi tanár, William Yale mérnök és Dr. George Montgomery protestáns misszionárius, aki a háború alatt Isztambulban Morgenthau nagykövét titkáráként dolgozott.

³⁶ Zeine: *The Struggle for Arab Independence...* i. m. 87.

³⁷ A King–Crane-bizottság munkájáról ld. Harry N. Howard: *An American Inquiry in the Middle East. The King–Crane Commission*. Khayat, Beyrouth, 1963.

³⁸ Uo. 93–94.

északi területekről származtak.³⁹ A kongresszus mindenesetre július 2-án *Damaszkuszi program* címmel politikai nyilatkozatot fogadott el. Ezt másnap az amerikaiaknak is bemutatták. Követelte „Szíria teljes politikai függetlenségét”, mely magában foglalta volna Libanont és Palesztinát („azt kérjük, hogy Szíriáról sem a Palesztina néven ismert déli részt, sem a nyugati part menti zónát, amely Libanont foglalja magában, ne válasszák le”). A szíriai kormányzatot „polgári, demokratikus, a decentralizáció elvén nyugvó, alkotmányos monarchiaként” képzelte el, „mely tiszteletben tartja a kisebbségek jogait, s amelynek királyává Feiszal emírt tegyék meg, aki felszabadulásunk ügyéért folytatott fényes harcával kiérdemelte teljes és feltétlen bizalmunkat”. A nyilatkozat elvetette a Sykes–Picot-szerződést („nem ismerjük el Franciaország semminemű jogát Szíriával kapcsolatban”), a Balfour-nyilatkozatot („szembeszállunk a cionisták követelésével, hogy Szíria déli részén, azaz Palesztinában zsidó nemzetközösséget hozzanak létre”) és mindenfajta mandátumot. Csak arra volt hajlandó, hogy amerikai, esetleg brit pénzügyi és technikai segítséget fogadjon el. A 9. pont Mezopotámia számára is teljes önállóságot kért, „valamint azt, hogy a két ország között semmiféle gazdasági határvonal ne legyen”.⁴⁰

A King–Crane-bizottsághoz eljuttatott arab kérelmek, petíciók óriási többsége gyakran hevesen franciaellenes volt, nagy részük a wilsoni idealizmussal itatódott át. Meg kell azonban jegyezni, hogy mind Palesztinában, mind Szíriában megfélemlítették a franciabarát elemeket, például a libanoni keresztények közül csak kevesen tudtak a bizottság elé eljutni. Akiknek viszont sikerült, mint például a libanoni görög katolikusoknak Zahléban, azok Franciaország mellett nyilatkoztak, mint ahogy a drúzok is, akik a múltbeli üldöztetések okán tartottak a muszlim arabok uralmától. Ellenben az ugyancsak franciabarát aleppói Szaíd emírt, aki a saríf és Feiszal ellen szólalt föl, a brit csapatok azonnal Haifába, onnan pedig Kairóba, „saját védelmük alá” vitték. Az eset következménye az lett, hogy a megfélemlített franciabarát szíriaiak nem merték kinyitni a szájukat.⁴¹ Az egyik bizottsági tag, Lybyer utóbb megjegyezte,

„gyakran nagy nyomás alá helyeztek egyéneket és csoportokat, időnként megakadályozták, hogy a delegációk eljussanak a bizottság elé és számos petíció reprezentatív mivolta megkérdőjelezhető volt. A bizottság azonban úgy vélte, a petícióknak ezek az abnormális elemei leginkább kioltják egymást, ha az ország egészét vesszük alapul, ezért – mint az összetett fényképeken – a nagy, közös hangsúlyok félreismerhetetlenek.”⁴²

A nehézségek dacára Szíriában ugyanúgy, mint Palesztinában, a bizottsági tagok számos küldöttséget fogadtak városnegyedekből, falvakból vagy vallásos felekezeteiktől, a leszűrt következtetések azonban már jóval sokszínűbbek voltak.

Yale például nem ismerte el az autentikus szíriai nemzeti érzés létezését, ezt kizárólag a muszlim közösséggel hozta összefüggésbe: „Intelligens, jól szervezett és radikális propa-

³⁹ Sachar: *The Emergence of the Middle East...* i. m. 267.

⁴⁰ A Szíriai Általános Kongresszus konferenciájának határozatai. Damaszkusz, 1919. július 2. Lugosi (szerk.): *Dokumentumok...* i. m. 62–63.

⁴¹ Gontaut-Biron: *Comment la France s'est installée en Syrie...* i. m. 286–289.

⁴² Harry N. Howard: *An American Experiment in Peacemaking: the King-Crane Commission. The Muslim World*, 32. évf., 2. sz. (1942. április) 122–146.

ganda segítségével a palesztinai és szíriai muszlimok egy olyan program köré tömörültek, amely látszólag a szíriai nacionalizmus minden jegyét magán viseli, de amely alapvetően mégis muszlim.”⁴³ Lybyert ellenben mélyen megérintette „az autentikus nemzeti érzés”, mely a Szíriában lefolytatott beszélgetéseiből áradt és éleslátásról tanúbizonyságot téve hozzátette, „ezt a szíriai nemzeti érzést erősíteni kell, hogy felválthassuk vele a vallási partikularizmusokat és megszilárdíthatjuk az új államot”.⁴⁴ Louis Massignon francia orientalista a maga részéről hangot adott a nyugtalanságának, amikor a következő évben ezt írta: „Talán nem a nemzeti elv fog szertefoszlni a Közel-Keleten a vallási fanatizmus reakciójával szemben?”⁴⁵ Mintha az arab nacionalizmus el nem ismerésének nyugati konoksága – azonosítva azt az iszlámmal – éppenséggel hozzájárult volna a felekezeti reakció elősegítéséhez. A vallásos közösségekben bővelkedő Közel-Keleten, ahol az arab emancipáció a muszlim Oszmán Birodalommal szemben indult el, vajon nem az európai – és különösen francia – politikai rövidlátás számlájára írható elsődlegesen a nacionalizmusok reiszlamizálása a harmincas években?

King és Crane az első benyomásaikat a Párizsban tartózkodó amerikai küldöttségnek már jóval azelőtt megüzenték, hogy a tevékenységüket befejezték volna. Egy június 12-én Jaffából küldött táviratban figyelmeztettek, hogy a cionista törekvéseket nem lehet megvalósítani, „legfeljebb nagy létszámú hadsereg támogatásával”.⁴⁶ Ezt a figyelmeztetésüket július 11-én Bejrútból megismételték és aláhúzták, hogy Fejszal

„egyedülállóan kiemelkedő személyiséggé vált, aki a legnagyobb szolgálatot teheti a világbéke érdekében. Ő a muszlim világ szíve, hatalmas a tekintélye és a népszerűsége, megrögzötten bízik az angolszászokban és őszinte barátja a keresztényeknek. Mindenki másnál többet tehet a keresztények és az iszlám megbékítéséért hosszú távon is. Még a nők számára létrehozandó mekkai Amerikai Főiskoláról is komolyan nyilatkozik.”⁴⁷

A King–Crane-bizottság augusztus 21-én véglegesített jelentése („a Törökországi Szövetségi Mandátumbizottság Amerikai Szekciójának jelentése”) Szíria, Libanon és Palesztina egységének fenntartását javasolta Fejszal emír uralma alatt (2. és 4. javaslat). Továbbá indítványozta a cionista program korlátozását („javasoljuk, hogy a Palesztinára vonatkozó szélsőséges cionista program mélyrehatóan módosíttassék, különösen ami a zsidók korlátlan bevándorlását illeti”) és amerikai, ennek hiányában brit mandátum létrehozását a szíriai terület egészére. Palesztinának és Libanonnak az egységes Szírián belül autonómiát tartott szükségesnek. A bizottsági tagok Franciaországot nem tartották jó választásnak a mandátumos hatalom szerepére, látva az arabság heves ellenállását.⁴⁸ Azért javasolták első helyen az Egyesült Államokat, mert annak „humánus” önzetlensége és közel-keleti jóté-

⁴³ Howard: *An American Inquiry in the Middle East...* i. m. 114–115.

⁴⁴ Uo. 117.

⁴⁵ Louis Massignon: *Opera Minora*. 3. köt. Dar-al-Maaraf, 1963. 42. Idézi: Picaudou: *La décennie qui ébranla le Moyen-Orient...* i. m. 119.

⁴⁶ Howard: *An American Experiment in Peacemaking...* i. m.

⁴⁷ Lloyd George: *Memoirs of the Peace Conference*. II. i. m. 1079.

⁴⁸ A King–Crane-bizottság javaslatai Szíriáról és Palesztináról. Párizs, 1919. augusztus 28. Lugosi (szerk.): *Dokumentumok...* i. m. 64–69.

konysági intézményei világszerte közismertek voltak. Ha azonban az USA nem vállalná a mandátumot, akkor szerintük Nagy-Britanniának kellene megkapnia azt, bár ebben a tagok csak nagy nehezen jutottak egyezségre. Montgomery és Yale egy-egy hosszú észrevételt csatolt a jelentéshez, amelyben megkérdőjelezték nem csupán az arab nacionalizmus autentikusságát, hanem még Fejszal vezetői képességeit is. Az ő javaslatuk az volt, hogy a zsidó nemzeti otthon magában foglaló Palesztina kerüljön külön brit, a tulajdonképpeni Szíria pedig közös francia–angol mandátum alá.⁴⁹

Mikor azonban 1919. augusztus 28-án a bizottsági tagok bemutatták a jelentésüket Párizsban az amerikai küldöttségnek, Wilson elnök már két hónappal korábban elhagyta a francia fővárost, miután aláírták Németországgal a békeszerződést. Betegsége következtében hamarosan lebévult, így kevésbé valószínű, hogy valaha is olvasta volna az egész jelentést, amelyet egy újságíró csak három évvel később, 1922-ben hozott nyilvánosságra. Időközben a Szenátus izolacionista politikát vezetett be, ami abban nyilvánult meg, hogy az Egyesült Államok elutasította a Nemzetek Szövetségéhez való csatlakozást. A párizsi amerikai békedelegáció is veszített az érdeklődéséből a volt oszmán területek rendezése tárgyában. Az amerikai kormánynak a közel-keleti ügyekre való befolyása a minimálisra zuhant azután, hogy nyilvánvalóvá tette, nem óhajt mandátumot Örményország felett. Valószínűleg ez is szerepet játszhatott abban, hogy az amerikai delegáció nem mutatta be a békekonferencia előtt a King–Crane-bizottság morális alapelveken (az önrendelkezésen és a népszuverenitáson) nyugvó jelentését.⁵⁰ Ennek következtében a szíriai kérdés rendezése Clemenceau-ra és Lloyd George-ra maradt, szabadon feloszthatják egymás között a Közel-Keletet. Fejszalnak az a terve, hogy az amerikaiakra támaszkodva éri el célját, kútba esett.

Az amerikai vizsgálóbizottság Párizsba való visszatérése egybeesett a Szíria jövőjével kapcsolatos francia–brit válság tetőpontjával. Ezt a krízist végül 1919 őszén az angolok kellelten visszavonulásával oldották meg. A brit engedmény oka elsősorban az volt, hogy egyre kezelhetetlenebb helyzet alakult ki Írországbán, Egyiptomban és Mezopotámiában, ilyen körülmények között pedig egy 200 ezres közel-keleti haderő fenntartása már elviselhetetlen terheket rótt a kormányra. Curzont valósággal kimerítette az, hogy az angol–francia kapcsolatokat a Hásimitáknak tett brit ígérek folyamatosan mérgezték. Neki köszönhető, hogy Lloyd George végül úgy döntött, bármi áron meg kell oldani a franciákkal Szíria kapcsán kialakult konfliktust. Curzon így írt a feleségének: „Ma reggel a harmadik kabinetülés végén a miniszterelnök vezette kormány egyhangúlag felkért arra, hogy utazzak Párizsba és vegyem kézbe a keleti kérdést, valamint felhatalmazott arra, hogy olyan rendezést alakítsak ki, amelyet csak jónak látok.”⁵¹ A rendezés alapját Curzon és Lloyd George együtt dolgozta ki, ami egyszerű és egyértelmű elismerését jelentette a legfontosabb francia igénynek, a britek távozásának Szíria belső részeiről, hogy a helyüket a francia csapatok vehessék át. Balfour is egyetértett ezzel a megoldással, s ezt így indokolta egy Párizsból küldött szeptember 9-i levelében: „Nehézséget jelentene annak igazolása, hogy miért kapna

⁴⁹ Sachar: *The Emergence of the Middle East...* i. m. 269.

⁵⁰ Leonard V. Smith: *Wilsonian Sovereignty in the Middle East. The King-Crane Commission Report of 1919.* In: Douglas Howland – Luise White (szerk.): *The State of Sovereignty. Territories, Laws, Populations.* Indiana University Press, Bloomington & Indianapolis, 2009. 56–71.

⁵¹ Earl of Ronaldshay: *The Life of Lord Curzon. Being the Authorized Biography of George Nathaniel Marquess Curzon of Kedleston.* III. k. Ernest Benn, London, 1928. 204.

Fejszal nagyobb függetlenségi jogokat Damaszkuszban és Kelet-Szíriában, mint amekkorát neki vagy bármelyik más arab vezetőnek Mezopotámiában megadni készek vagyunk.”⁵²

Clemenceau természetesen el volt ragadtatva. A két kormányfő szeptember 13-án találkozott és megegyezett egymással, hogy a brit csapatokat kivonják a szíriai partvidékről, a Sykes–Picot-vonaltól nyugatra lévő területekről. A helyőrségekbe francia katonákat küldenek. Ez azonban többet jelentett a két hadsereg egyszerű helycseréjénél. Arra utalt, hogy a britek immár nem akarnak a franciák és a damaszkuszi Hásimita-rezsim közé állni. A London és Párizs által aláírt megállapodás kimondja:

„Mivel kölcsönös megegyezésből kifolyólag a Sykes–Picot-szerződés már nem alkalmazandó, a brit kormány eleget tesz a kötelezettségeinek mind a francia kormány, mind az arab állam irányába – ha Damaszkuszt, Homszt, Hamát és Aleppót az araboknak adják, és ha ugyanakkor Szíriának az ettől a vonaltól nyugatra elterülő részeit a francia kormány kapja –, lehetővé téve ezzel az arabok és franciák közötti megegyezést a tanácsadók kiküldéséről [...] a francia kormány és az arab állam közötti későbbi tárgyalásokra.”⁵³

Ennek következtében november 1. után az arab kormány felügyelete a tengerparti részek felett megszűnt.

Nagy-Britannia tehát Palesztinát kivéve visszavonta a hadseregét Szíriából, a nyugati területek feletti ellenőrzést a franciákra, a belső szíriai térség felügyeletét pedig a sarífi csapatokra hagyva. Ezek a helyszínen meghúzott katonai demarkációs vonalak lesznek majd a nagyhatalmak által leválasztott államok vitatott politikai határai a Termékeny Félhold területén. A megállapodásról értesíteni kellett Fejszalt is, ami haladéktalanul meg is történt. Az emír teljesen összetört a hír hallatán. Ingerült levelek sokaságát küldte Lloyd George-nak, amelyekben árulással vádolta a briteket, nyomatékosan a megértésüket kérte és figyelmeztette őket, hogy az egész arab világban vérfürdő kezdődhet.⁵⁴ De se Lloyd George, se Curzon nem tett semmit. A franciákkal való ellentétek nem is vártak magukra sokáig.

Az első konfliktust a franciák és az arabok között a Bekaa-völgy fölötti ellenőrzés kérdése robbantotta ki. Ez a négy város vonalától nyugatra fekvő fennsík a Sykes–Picot-szerződés által Franciaországnak ítélt „kék zóna” részét képezte, de 1918 októbere, Fejszal damaszkuszi bevonulása óta ténylegesen az emír csapatainak ellenőrzése alatt állt. 1919 decemberében aztán erőszakos incidensek törtek ki a két hadsereg között. Fejszal továbbra sem értette, mi kényszeríti Londont arra, hogy Franciaország kedvére tegyen a Közel-Keleten. Csökönnyösen reménykedett valamiféle hipotetikus amerikai segítségben a damaszkuszi francia aspirációkkal szemben.

Az angol–arab szövetség megbomlása szentesítette Párizs győzelmét a „Szíriáért folytatott harc” első játszójában. Az immáron egyedül a helyi politikai erőkkal konfrontálódó francia kormány igyekezett megvetni a lábát a helyszínen garanciákat nyújtva a libanoni klientúrájának. 1919. november 10-én, vagyis mindössze tíz nappal a brit katonai kivonulás

⁵² Woodward – Butler (szerk.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. i. m. 373.

⁵³ Nevakivi: *Britain, France and the Arab Middle East...* i. m. 188.

⁵⁴ Woodward – Butler (szerk.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. i. m. 406–409.

kezdeté után Franciaország hivatalosan is elkötelezte magát a Szíriáról leválasztott, kiterjesztett Libanon mellett. Clemenceau így írt Éliász Butrusz Huvaik maronita pátriárkának: „A libanoniaknak az a vágya, hogy megőrizzék autonóm kormányzatukat és független nemzeti jogállásukat, tökéletesen illeszkedik Franciaország liberális hagyományaihoz.” Továbbá: „Libanon keretei között Franciaország a legnagyobb mértékben méltányolni fogja annak szükségességét, hogy a »hegyvidék« számára biztosítsák a fejlődéséhez nélkülözhetetlen síkságokat és tengeri kijáratot.”⁵⁵ Párizs azonban nem tudott megelégedni egy közlekedési libanoni enklávéval, még ha azt az ún. *maronita irredentizmus* vágyálmára, Nagy-Libanonra bővítik is.

Egész Szíria megszerzésének szándéka elkerülhetetlenné tette a Feiszallal való konfrontációt. A brit szövetségesei által elhagyott, a távoli Amerika által elfelejtett és a cionisták egoizmusa miatt csalódott emír egyedül nem dacolhatott a franciák Damaszkusz megkaparintására vonatkozó akaratával. Amikor második európai tartózkodása során 1919 szeptemberében a brit fővárosba utazott, Lloyd George tájékoztatta a katonai kivonulásról London és Párizs által nem sokkal azelőtt aláírt megállapodásról, valamint azt is tudomására hozta, hogy a Nagy-Britannia által neki nyújtott segély felét ezentúl a francia kormányon keresztül fogja megkapni.⁵⁶ Ismét csak Lawrence baráti nyomásához kellett folyamodni ahhoz, hogy rávegyék Feiszalt a Párizsba való elutazásra egy franciákkal megkötendő *modus vivendi* kialakítása érdekében. Lloyd George hivatalosan arra kérte Franciaországot, hogy az emírt „szövetséges hősként” és „királyi sarjként” fogadja,⁵⁷ ugyanakkor titokban tartotta azt a párizsi brit nagykövetnek küldött utasítását, hogy semmilyen indokkal se engedje őt Londonba visszatérni. Ahogy azt egy kicsivel később Feiszal is megértette, így, „összekötött kézzel és lábbal” engedték őt át Franciaországnak, mikor október végén újra találkozott Clemenceau-val.

Utaltam már rá, hogy nem ez volt az első eset, amikor az emír megpróbált megegyezni a francia kormánnyal. 1919 tavaszán többször is megvitatta a szíriai kérdést Robert de Caix damaszkuszi francia összekötővel és ennek során nem utasította el a korlátozott francia mandátumot, feltéve, ha az arab függetlenség megvalósul, Franciaország pedig a szerepét tisztán a tanácsadásra szűkíti le. Feiszal ugyanakkor május 12-én bizalmasan közölte a magas rangú brit tisztviselővel, Gilbert Claytonnal, hogy „sohasem állt szándékában végrehajtani ezt a megállapodást”.⁵⁸ Bizonyos azonban az is, hogy Franciaország sem fogadta volna el adminisztrációja tengerpartra való lekorlátozását. Május végén ezek az esetleges egyeztetések meg is szakadtak. 1919 őszén viszont Feiszalnak már nem volt más választása, mint a tárgyalások újratekintése, hátha ki tudja erőszakolni a libanoni francia „jelenlét” legliberálisabb értelmezését a partnereitől.

Miközben a lefegyverzett emírnek aligha volt más lehetősége, mint a kompromisszum, a francia miniszterelnök nem látta be, hogy kormányának szüksége van Feiszalra az ellenesleges szíriai muszlim tömegek megbékítése érdekében. A megállapodásra ítélt két államférfi eközben nem feledkezhetett meg a saját radikálisairól, a párizsi, lyoni, marseille-i „szír párt” imperialistáiról és a damaszkuszi arab Függetlenségi Párt intranzigens nacionalistái-

⁵⁵ Edmond Rabbath: *La formation historique du Liban politique et constitutionnel*. Université Libanaise, Beyrouth, 1973. 285–286.

⁵⁶ Nevakivi: *Britain, France and the Arab Middle East...* i. m. 198–199.

⁵⁷ Sachar: *The Emergence of the Middle East...* i. m. 271.

⁵⁸ Woodward – Butler (szerk.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. i. m. 252–253.

ról. Innen ered az a rejtélyes nimbusz, mely a Fejszal–Clemenceau-szerződés tárgyalásait körülengi, hiszen ennek a megállapodásnak a feltételezett aláírása sokat foglalkoztatta a történészeket. Az október 22-i első forduló során a miniszterelnök köntörfalazott a szíriai francia szándékokat illetően. November 2-án biztosította Fejszalt, csapatai csak azért maradnak a partvidéken, hogy „fenntartsák a békét és a rendet”. Hangsúlyozta, hogy Franciaországnak szándékában áll kormányzati funkciót biztosítani az araboknak a belső területeken is. De hozzátette: „Teljesen készen állok arra, hogy válaszoljak a rendfenntartásra vonatkozó legelső segítségkérésére, ha olyan agitátorok okoznának zavart, akik csak kompromittálhatják az arab érdekeket és csökkenthetik a békekonferencia beléjük fektetett bizalmát.”⁵⁹ Elhárítva az emír érdeklődését, Clemenceau makacsul elutasította, hogy állást foglaljon az állandó határok vagy a politikai hatalom kérdésében. Állítása szerint ugyanis ezek a kérdések a békekonferenciára tartoztak.

Pichon külügyminiszter udvariasan, de szerény körülmények között fogadta az emírt. A hidzsazi származású Fejszal kifejtette, legitim módon jár neki a damaszkuszi trón, amit a szíriai nép egyértelműen követel. Felemlgette a népek önrendelkezési jogát, s annak abszurditását, hogy egy muszlim nép keresztény uralom alá kerüljön. Pichon erre azzal vágott vissza, hogy Franciaország már lemondott a keresztények védelmezőjének ősrégi szerepéről, a Francia Köztársaság laikus állam, a szemében minden vallás egyenlő. Franciaország már nem keresztény, csak a muszlimok tartják annak. Ugyanakkor Franciaország műve a Levantéban elismerésre méltó, a francia nyelv elterjedt, francia intézmények működnek az ország legtávolabbi sarkában is. A bankok, a vasutak, a kikötők, a bányák többsége francia kézen van, nem beszélve a mezőgazdaságról, a kereskedelemről, az építőiparról, a selyemiparról. Az, hogy Szíria a világháborúban drámai visszaesésen ment keresztül, csak a törökök számlájára írandó. Pichon emlékeztetett arra, hogy 1913 nyarán szíriai származású fiatal arab nacionalisták Párizsban tartották az első kongresszusukat, ahol politikai programot fogadtak el. A külügyér végül felemlgette a kereszties hadjáratokat, mondván, a köztársaság ugyan laikus, de történelmileg kötődik a lovagokhoz. Fejszal erre állítólag csendesen csak annyit vetett közbe, „na és ki nyerte meg a kereszties háborúkat?”⁶⁰

Végül, mikor már úgy tűnt, eredménytelenek lesznek a megbeszélések, sikerült kompromisszumot kidolgozni, habár ennek a körülményei meglehetősen homályosak. Úgy tűnik, a megállapodás legfontosabb pontjait december 17-én hozta Fejszal tudomására Philippe Berthelot, a *Quai d’Orsay* főtitkára. Ezek szerint Szíria egész területe *de facto* francia mandátummá válik. Franciaország felajánlotta „egész Szíria függetlenségének és minden határának garantálását külső agresszió ellen”. Cserébe Párizs azt kérte, hogy Szíria ismerje el Franciaország diplomáciai és gazdasági egyeduralmát más hatalmakkal szemben, hogy Szíria diplomáciai képviseletét Franciaország láthassa el, hogy Szíria „igazítsa” külpolitikáját Franciaországhoz és tegye lehetővé Franciaország számára a szíriai árucikkek külföldi értékesítését. Ezenkívül Fejszal ismerje el Libanon függetlenségét francia mandátum alatt. A levélváltások során kifejezésre juttatták „a vélemények kölcsönös bizalomra épülő harmóniáját”.⁶¹ Az 1920. január 6-án aláírt ideiglenes és titkos szerződés tehát elismerte „a szíriai területen élő, arabul beszélő és különböző felekezetekhez tartozó népek egyesüléshez

⁵⁹ Woodward – Butler (szerk.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. i. m. 512.

⁶⁰ De Wailly: *Liban, Syrie: le mandat...* i. m. 114–115.

⁶¹ Woodward – Butler (szerk.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. i. m. 625–627.

való jogát, abból a célból, hogy független nemzetként önmagukat kormányozzák”, de előirányozta a francia mandátum alatti önálló Libanon leválasztását („Ő Királyi Fensége, Fejszal emír elismeri Libanon függetlenségét és integritását Franciaország mandátuma alatt.”). Magát Szíriát illetően Franciaország fenntartotta magának az ország diplomáciai képviselőit, a gazdasági koncessziók monopóliumát, valamint a rendfenntartás és a pénzügyek terén tanácsadók kiküldésének a kizárólagos jogát.⁶² Az emírnek el kellett fogadnia, hogy székhelyén, Damaszkuszban francia tanácsadók vegyék körül, akikkel minden fontos ügyben konzultálnia kell majd. A csalódott és frusztrált Fejszal nagyon nehezen egyezett bele ezekbe a kérésekkel szembe fordított szigorú francia feltételekbe. Utólag kijelentette, „ez a megállapodás legnagyobb részben visszataszító volt számára, a nép körében pedig népszerűtlen, de a brit kormány magatartása nem hagyott neki más választási lehetőséget”.⁶³ A francia törekvések és az arab követelések közötti egyenlőtlen kompromisszumként a szerződés szövege fel is keltette a damaszkuszi nacionalisták dühét.

Ezzel a Szíriáért folytatott brit–francia vetélkedés Párizs egyértelmű győzelmével ért véget. A teljes sikerhez már csak Fejszal damaszkuszi kormányát kellett alávetni. Amikor 1920 márciusában Damaszkuszban az emírt királlyá választották, már tudni lehetett, hogy csak idő kérdése a konfrontáció. A két fél katonai erőpróbájára 1920 nyarán került sor, az arabok teljes vereséget szenvedtek, Fejszal kénytelen volt távozni.⁶⁴ A franciák megszerezték, amit akartak, mandátumterületüké tették Szíriát és a belőle leválasztott Libanont.

⁶² A Clemenceau–Fejszal ideiglenes megállapodás. Párizs, 1920. január 6. Lugosi (szerk.): *Dokumentumok...* i. m. 70–71.

⁶³ Woodward – Butler (szerk.): *Documents on British Foreign Policy 1919–1939*. i. m. 630.

⁶⁴ Ferwagner Péter Ákos: Az első szíriai állam története: a kérészetű damaszkuszi Arab Királyság. *Belvedere Meridionale*, 27. évf. (2015), 3. sz. 5–14.